

GALINA ANIȚOI
Institutul de Filologie
(Chișinău)

DRAMA INTELECTUALULUI INADAPTAT ÎN PROZA ROMÂNEASCĂ INTERBELICĂ

Motto: „Intelectualul (...) e adevărul, rațiunea, dreptatea.
E o dimensiune a societății.”
(Bernard-Henry Lévy)

Abstract

The article highlights the drama of unadapted intellectuals in the Romanian prose at the crossroads of nineteenth-twentieth centuries as well as in the interwar period, the latter marked by critical transition from traditional society with a stable hierarchy of moral values to a modern society in the process of becoming, in which traditional values are disturbed. Problematic characters that are permanently and irretrievably in dispute with the society surrounding them can be distinguished in the works of Alexandru Vlahuta, Ioan Al. Bratescu-Voinesti, Mihail Sadoveanu and Camil Petrescu.

Cei mai profund marcați de perioadele de tranziție (inter)civilizaționale, perioade ce implică multiple și adânci mutații critice în mentalitatea și în toate domeniile de viață ale omului, sunt intelectualii. Ei alcătuiesc segmentul de populație „cel mai luminat” [1, p. 130], „cu oameni mai înzestrați pe plan spiritual decât media” [1, p. 131]. Această categorie socială e reprezentată, în marea ei majoritate, de ființe inteligente, culte, care se disting printr-o sensibilitate și structură psihologică și morală aparte, printr-un comportament bazat pe norme etice rigide. Se adaugă aici slujirea cu credință a unui ideal nobil, promovarea și respectarea valorilor general-umane, propagarea adevărului și a frumosului, responsabilitatea de binele public etc.

E de remarcant în mod absolut special că impactul tranziției este resimțit la cote foarte înalte cu precădere de intelectualii umaniști. Anume aceștia făuresc și reprezintă cultura. În tot ce fac, ei pun accentul, în primul rând, pe înnobilarea interioară a naturii umane, în opoziție cu confrății lor intelectuali din celelalte domenii, care reprezintă primulul condiției tehnico-materiale.

Cum în epocile de tranziție civilizațională „valorile (...) cunosc o deviere și o știrbire esențială” [2, p. 256], primii care vor reacționa la atare schimbări sunt

anume intelectualii umaniști. Asupra lor s-a aplecat și o bună parte din prozatorii noștri de la răspântia secolelor XIX-XX și din perioada interbelică, epocă marcată de tranziția critică de la societatea tradițională, cu o ierarhie de valori morale stabile, la o societate modernă în proces de devenire, în care valorile tradiționale sunt bulversate. Personajele care ne vor reține atenția în continuare sunt intelectualii inadaptați, în ipostaza lor de eroi problematici, aflați permanent și iremediabil în litigiu cu societatea în care trăiesc, din creația lui Alexandru Vlahuță, Ioan Al. Brătescu-Voinești, Mihail Sadoveanu și Camil Petrescu.

Dan al lui Vlahuță, din romanul cu același titlu, intelectual onest și generos, pornește pe drumul vieții însuflețit de idei înaintate legate de popor. Dar în încercarea sa de a face dreptate celor obidiți, el se ciocnește de asprimea condițiilor sociale și de stavilele instituțiilor, pe care nu le poate înfrunta. Din acest conflict personajul, o fire foarte sensibilă, impresionabilă, de „o nemărginită bunătate” [3, p. 221], un om „slăbuț, blajin, sfiicios cu toată lumea, pururea gânditor, contemplativ, figură și temperament de artist” [3, p. 234], iese învins. Însușirile sale morale constituie pentru el o piedică în lupta pentru existență și integrarea în societate. Eșecul eroului vlahuțian rezidă în incapacitatea combativă, în retractilitatea lui, în evaziunea în lumi interioare, în neputința de a găsi căi active pentru a-și pune în aplicare ideile, în oferirea unor soluții lipsite de finalitate și de un suport practic.

Andrei Rizescu, protagonistul nuvelei *Din durerile lumii* de Ioan Al. Brătescu-Voinești, e și el intelectual cinstit (dar fără preocupări înalte), aceeași ființă onestă distinsă, impresionabilă, foarte sensibilă, integră, dezgustată de mediul în care trăiește, de nedreptățile cu care se confruntă zilnic, incapabilă de compromisuri. Ca și Dan, eroul lui Brătescu-Voinești ia întotdeauna apărarea celor umili și necăjiți, „pledează pentru dreptate, pentru adevăr” [4, p. 217]. Și la fel ca Dan, Rizescu este înfrânt, căci, în loc să lupte, „se închină în el însuși, se frământă, e cuprins de deznădejde” [5, p. 326]. Cauza inadaptării sale se naște, în primul rând, din excesul lui de sensibilitate, din lipsa de voință, energie, curaj și simț practic, vădind, asemenea personajului lui Vlahuță, aceeași totală nepregătire psihologică pentru noul mod de viață și neputință de a protesta, vehement și adecvat, împotriva tuturor nedreptăților care se comiteau, din simplul motiv că „Andrei înțelegea lucrurile cu totul altfel” [6, p. 13].

Drama lui Dan Vasile și a lui Andrei Rizescu poate fi explicată și prin anumite circumstanțe sociale, caracteristice societății românești din acea perioadă, în care o bună parte dintre intelectualii umaniști sunt nevoiți să-și câștige existența prin mijloace precare – gazetăria, meditațiile – cu ocupații de ocazie și sporadice. În virtutea integrității firii lor și a modului deosebit de a înțelege întocmirea socială, ei nu acceptă compromisul, nu se pot împăca cu starea existentă a lucrurilor și aceasta, în ultimă instanță, determină neîncadrarea lor în contingent, solitudinea existenței.

Cu toate acestea, societatea – silită a intra în ritmul civilizației moderne – îi elimină din sânul ei ca pe niște ființe inutile, infirme. Protestul împotriva in Justițiilor cu care

se confruntă este vag, insuficient, conținând o doză infimă de curaj, iar soluțiile pe care le propun – dacă le propun – sunt „sterile, rupte de viață” [7, p. 97]. Drama inadaptabilității lor purcede din lipsa simțului practic reclamat de noile condiții sociale, pentru a trăi și a-și întreține familiile, precum și pentru a-și însuși mijloacele de reacționare și rezistență la loviturile sorții, din credința în „utopii”, iluzii și impresionabilitate și din incapacitatea lor de a accepta schimbările, în ciuda „anomaliilor” acestora, ca un indiciu al progresului, dar și inerente unui proces de evoluție.

Eudoxiu Iosif Bărbat, protagonistul romanului-povestire *Oameni din lună* de Mihail Sadoveanu, completează tipologia intelectualului inadaptat la o societate în plină primenire. El e omul aspirațiilor generoase, care crede exclusiv în valorile spiritului și ale culturii. Om nepractic, totalmente abstras mediului, s-a dedicat completamente muncii sale de studiere a documentelor vechi. Solitudinea deliberată, ostentativă a lui Bărbat, preferată unei lupte deschise, este expresia revoltei sale și a neacceptării unei societăți agresive, aflată într-o tranziție critică, a detașării voite de procesele degradante ale vieții sociale.

Prin opera lui Camil Petrescu literatura noastră capătă cea mai deplină și mai complexă înfățișare artistică a intelectualului inadaptat. În opinia scriitorului, intelectualul constituie expresia „cele mai lucide conștiințe de sine a omului” [8, p. 266].

Inadaptați incurabili, cu o viață sufletească complexă, brăzdată de pasiuni adânci, puternice, intelectualii camilpetrescieni se deosebesc de ceilalți din aceeași categorie prin faptul că ținesc culmi, aspiră spre un ideal suprem, intangibil, existent doar în conștiința lor, nu și în realitatea obiectivă și de aceea irealizabil în mod practic. Inadaptații lui Camil Petrescu sunt inadaptați de factură superioară. Cu toate că scriitorul însuși, pe tot parcursul vieții sale, a fost nevoit să țină piept unor greutăți materiale insurmontabile, hotărât să trăiască exclusiv din scris, nu lipsa unei felii de pâine generează la personajele sale dezavuarea unei societăți prost așezate. Descoperim mai curând o incompatibilitate de structură între omul superior și societate, contingent, una mult mai profundă deci, antrenând cauze sociale inextricabile ce depășesc înțelegerea comună. Împotriva unei societăți strâmb întocmite, cu o scară falsă de valori, ei protestează prin trăirea exclusiv în lumea ideilor, fapt care îi îndepărtează și îi salvează, într-un fel, de lumea comună. Ștefan Gheorghidiu, Ladima, Fred Vasilescu și Doamna T. – toți sunt niște fanatici ai ideilor, măcinați de drama imposibilității împlinirii în absolut. Ei se zbuciumă neconținut, militând pentru adevăruri absolute și visând la triumful idealității asupra naturii contingente a sentimentelor. Refuzând realitatea imediată alcătuită, după ei, doar din idei preconcepute, prejudecăți, tradiții desuete, convenționalism, ipocrizie, platitudine etc., ei și-o înlocuiesc printr-o construcție mentală, nutrind idealuri supreme, trăind mai mult în iluzie. Eforturile lor însă, mai devreme sau mai târziu, se ciocnesc de asperitățile reale ale vieții, declanșând deznodământul dramatic.

Deși atât de diferite de la un prozator la altul, personajele la care ne-am referit aparțin aceleiași familii de fanatici ai principiilor etice neîntinate. Intelectualii noștri

nu acceptă categoric nicio concesie integrității, rămânând, prin aceasta, neînțeleși pentru cei din jur. Se simt străini într-o lume degradată și alienată ca urmare a unor profunde și vertiginoase transformări sociale. Protestul lor față de o realitate ostilă, împotriva căreia ar trebui să lupte, este unul pasiv, în cazul lui Dan, Andrei Răzescu, Eudoxiu Bărbat, sau „îndreptat activ pe căi naive” [9, p. 48], iluzorii, consumându-se inutil, când e vorba de personajele camilpetresciene. Drama înfrângerii acestor intelectuali izvorăște și din lipsa atitudinii active față de viață. Avântul solitar, onest în intenții nu-și găsește un suport real. Tendința spre soluții utopice le determină eșecul.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Tzvetan Todorov, *Omul dezhădăcinat* (traducere și prefață de Ion Pop), Iași, Institutul European, 1999.
2. Tudor Daniil, *Republica Moldova în spațiul tranziției și costul social al reformelor. Analiză și evaluare sociologică a calității vieții populației*, Chișinău, Pontos, 2004.
3. Alexandru Vlahuță, *Dan // Scrieri alese*, vol. 1, Chișinău, Știința, 1992.
4. Ion Ciocanu, *Literatura română. Studii și materiale pentru învățământul preuniversitar*, Chișinău, Prometeu, 2003.
5. Dumitru Micu, *Început de secol. 1900-1916. Curente și scriitori*, București, Minerva, 1970.
6. I. Al. Brătescu-Voinești, *Opere*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1994.
7. Virgiliu Ene, *Alexandru Vlahuță*, București, Albatros, 1996.
8. *Dicționar de estetică generală*, București, Ed. Politică, 1972.
9. Stan Velea, *Intelectualul în literatura nouă // Studii și cercetări de istorie literară și folclor (Anul X, vol. 1)*, București, Ed. A.R.P.Romîne (I.I.L.F.), 1961.